Viktimoloji Teorileri Çerçevesinde Terör Mağdurları

Terror Victims in the Framework of Theories of Victimology

Özge GENÇ[a],
Faruk AŞICIOĞLU[b]

[a]İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE
[b]İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, İstanbul, TÜRKİYE

Yazışma Adresi/*Correspondence:*
Özge GENÇ
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE
ozgegenc@istanbul.edu.tr

ÖZET Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında literatürde daha geniş bir yer bulan terörizm araştırmaları daha çok güvenlik ve terörü engellemeye yönelik stratejik çalışmalar ekseninde ele alınmış olup kriminolojik ve viktimolojik açıdan nadiren işlenmiştir. Alandaki çalışmaların yetersiz oluşu sebebiyle, terör mağdurlarını viktimolojik teoriler çerçevesinde ele alan bu çalışma, ileri araştırmalar için de öncü ve yönlendirici bir derleme olmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, viktimolojinin temel teorilerinden olan Rutin Aktivite Teorisi, Yaşam Tarzı-Maruziyet Teorisi ve Fırsat Teorisinin yanı sıra, özellikle ekonomi bilimi başta olmak üzere sosyal bilimlerin büyük bir kısmında araştırmacıların sıklıkla başvurduğu Rasyonel Seçim Teorisinin terör saldırılarından doğan mağduriyeti açıklamak amacıyla terörizm çalışmacılarına sunabilecekleri ele alınmıştır. Sonuç olarak; viktimolojik teorilerin pratikte kullanılması hangi kitlelerin fail tarafından mağdur olarak seçilebileceği, saldırıların geçmişe dönük analizinin yapılabilmesi ve uygun zaman-mekân birleşiminde, "hedef, suçlu ve otorite eksikliği" üçgeninin oluşumunu engelleyecek profesyonel mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi konusunda çalışmacılara oldukça fayda sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Terör; terör saldırısı; mağdur; viktimoloji; teori

ABSTRACT Especially after the 9/11 attacks, terrorism research, which has a larger place in the literature, has been handled mostly in the context of "security studies and strategic efforts to prevent terrorism" and it has rarely been studied in terms of criminological and victimological aspects. This study, which deals with the victims of terrorism within the framework of victimological theories, aims to be a preliminary and router compilation study for further researches due to insufficient studies in the field. In this study, besides the theory of Routine Activity, Lifestyle-Exposure Theory and Opportunity Theory, which is one of the basic theories of victimology, what can be presented to the terrorism researchers in order to explain the victimization caused by terror attacks in a large part of the social sciences, especially in the science of economics. As a result; The use of victimological theories in practice will be of great benefit to the workers in determining which masses can be chosen as victims by the perpetrator, to make a retrospective analysis of the attacks and to develop professional methods of struggle that will prevent the formation of the "target, criminal and lack of authority" triangle in appropriate time-space combination.

Keywords: Terror; terror attack; victim; victimology; theory

Bir kitleyi korkutmak ve sindirmek gibi amaçlarla hayata geçirilen, şiddet içeren ve bir ideolojiye dayanan her türlü faaliyet, terör olarak adlandırılabilir.[1,2] Latinceden Fransızcaya geçmiş *terreur* sözcüğü «korkuyla yönetmek» anlamına gelmekte olup geçmişte Fransız İhtilalini izleyen dönemi ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Sözcük, aynı zamanda Türk Dil Kurumu tarafından kısaca *yıldırı* olarak tanımlanmaktadır.[3]

Literatürde terörü ve terörün amaçladıklarını açıklamak adına birçok farklı görüş mevcuttur. Yaygın görüş terörün kendine has yöntemleri olduğu ve yöntemler aracılığıyla kitlelere olabilecek en büyük zararı vermeyi amaçladığı şeklindedir.[4] Modern dönemde Hizbullah'ın eylemleriyle bağdaştırılan, şiddetli yıkım ve travmalara neden olan ve

KAYNAK GÖSTERMEK İÇİN:
Genç Ö, Aşıcıoğlu F. Viktimoloji teorileri çerçevesinde terör mağdurları. Aşıcıoğlu F, editör. Uluslararası Güvenlik ve Terörizm. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2020. p.5-8.

21. yüzyılın en sık kullanılan saldırı biçimleri haline gelen *intihar bombacılığı, bombalı araçla saldırı ve birden fazla bomba ile saldırı* gibi faaliyetler terör olarak nitelendirilmiştir.[5] Aynı zamanda teorik olarak, terörizm siyasi suç olarak da kabul edilebilir. Ancak kriminoloji literatürü, kavramın belirsizliği ve objektif çalışma konusundaki zorluk sebebiyle siyasi suçlarla ve dolayısıyla terör suçlarıyla nadiren ilgilenmektedir.[6]

Kriminolojik ve viktimolojik çalışmalarda terör mağdurları üzerine çok fazla araştırma yapılmamasının bir nedeni, terör olaylarının diğer suç türlerine göre ender görülmesi ve bu suçun mağduru olanların diğer suçların mağdurlarına kıyasla sayıca daha az olmasıdır.11 Eylül 2001 saldırıları ve Oklahoma bombalama olayları dâhil edilse dahi, ABD'de 1970'ten 2013'e kadar 3.482 kişi terör nedeniyle hayatını kaybetmişken; aynı dönemde 830.000'den fazla cinayet vakası ABD Adalet Bakanlığı'na bildirilmiştir.[7]

Terör eylemleri ve eylemin mağdurları söz konusu olduğunda çalışmalar büyük oranda mağdurun travma sonrası dönemdeki ruhsal durumunu açıklamaya yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.[7] Symonds da bu doğrultuda bir terör olayı sonrasında mağdurların yaşadığı fazları şu şekilde sıralamıştır: İlk faz "inkâr"dır. Kişi maruz kaldığı terör eylemini idrak etmekte zorlanır ve içinde bulunduğu durumu kabullenemez. İkinci faz hemen bu fazı takiben başlar ve inkârın bitişine işaret eder. Üçüncü faz "travmatik depresyon" aşamasıdır. Son faz ise çözüm ve bütünleşme aşaması olarak gerçekleşir.[8]

Mağduriyet çalışmalarında, geçtiğimiz yüzyılın klasik Viktimoloji algısını yansıtır biçimde, yetkililer ve araştırmacılar genellikle mağdurların kendi ölümlerini kolaylaştırabilen, hızlandırabilen ve hatta teşvik eden bazı eylemleri olduğunu savunuyorlardı.[8] Bu görüşü, Benjamin Mendelsohn'ın, "*ortak sorumluluk*" kavramı çerçevesinde oluşturduğu mağdur kategorizasyonunda da açıkça görebiliriz. Shichor'un aktardığına göre Mendelshon mağdurları; (1) tamamen masum mağdur, (2) suçta ufak bir payı olan mağdur, (3) fail kadar suçlu mağdur, (4) failden daha suçlu mağdur, (5) en suçlu (tamamen sorumlu) mağdur ve (6) sahte mağdur şeklinde altı ayrı kategoride ele almıştır. Bu noktada, klasik görüşe göre aslında mağdurun kendisi, çoğu zaman suçu işleyen failden çok da farklı bir yerde konumlandırılmamıştır.[9]

TERÖR EYLEMLERİ VE MAĞDURİYET İLİŞKİSİNİ AÇIKLAYAN TEORİLER

Suç ve mağduriyet arasındaki ilişkiyi ele alan teoriler başlıca: ***"Rutin aktivite teorisi"***, ***"Yaşam tarzı teorisi"*** ve ***"Fırsat Teorisi"***dir.[10,11] Söz konusu teoriler aynı zamanda terörizm neticesinde doğan mağduriyetleri açıklamak amacıyla da kullanılabilir. Bu noktada, mağduriyet araştırmalarının oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü çoğu suç araştırması suçlu merkezli yaklaşımı benimsediği için, *fail ile mağdur*, *mağdur ile toplum* ve hatta *mekân ile mağdur* arasındaki dinamikleri göz ardı etmektedir.[12]

Mağduriyet çalışmalarının ilk teorilerinden biri olan "Yaşam Tarzı" ya da "***Yaşam tarzı-Maruziyet Teorisi***", 20. yüzyılda Hindelang, Gottfredson ve Garofalo tarafından 1978 yılında geliştirilmiştir. Teoriye göre kişinin sosyal hayatını inşa eden her türlü rol, görev ve davranış mağduriyet riskini de belirlemektedir. Diğer bir teori olan ***Rutin Aktivite Teorisi*** ise; aynı mekânsal ve zamansal birleşimde, uygun bir hedef, otorite eksikliği ve motive olmuş suçlu unsurların bir arada sağlanması durumunda suçun meydana geleceğini iddia eder.[13] Aslında Rutin Aktivite Teorisi, zaman içinde, suç oranlarındaki değişimleri hesaplayabilmek adına geliştirilmişken sosyal gruplar arasında mağduriyet risklerindeki farklılıkları hesaplamak için ise Yaşam Tarzı Teorisi önerilmiştir.[11] Bu iki benzer teori arasındaki temel fark ise terminolojilerinden kaynaklanmaktadır. Yine bir başka teori olan ***Fırsat Teorisi*** ise Rutin Aktivite Teorisinin görüşlerinin revize edilmesiyle geliştirilmiştir. Bu teoriye göre, mağdurun, failin saldırısına maruz kalması, risk-fayda analizi sonucunda failin verdiği karar neticesinde gerçekleşir[14].

Kriminoloji ve Viktimoloji literatüründe Rutin Aktivite, Yaşam Tarzı ya da Fırsat Teorisi gibi farklı teoriler mevcut olsa da aslında her birinin savunduğu temel düşünce bir potada eritildiğinde "*Bir kimsenin hayat biçimi veya davranış paternleri bir başkasının bir suçun mağduru olacak biçimde savunmasız bir pozisyona geçmesine sebep olur*" sonucuna ulaşmaktayız. Bir başka deyişle kişinin sosyal statüsü onun güvenlik açığını, bu açık da onun mağduriyet ihtimalini belirler. Örneğin; düşük gelirlilerin toplu taşımayı sık kullanmalarından ötürü, onların diğer şiddet suçlarının yanı sıra bir intihar bombacısının gerçekleştirdiği eylemin mağduru olmaları da olasıdır. Buna göre aslında toplu taşıma yalnızca düşük gelirli insanların değil, aynı zamanda araç kullanamayan okul çağı çocuklarının da hedef kitleye dâhil olmasına sebep olur.[15] Yine bu görüşe göre, örneğin öğrencilerin, öğrenci olmayanlara kıyasla intihar saldırısı mağduru olma olasılığı da daha yüksektir. Araştırmacılar, öğrencilerin yaşam tarzı ve maddi olanakları dolayısıyla daha sık toplu taşıma araçlarını kullandıklarını, bu sebeple de bu türden bir terör eyleminin potansiyel mağduru olabileceklerinin altını çizmektedir.[7]

Canetti-Nisim, Mesch, ve Pedahzur'un İsrail'de gerçekleşen terör saldırılarını ele aldığı çalışmada, mağdurların çoğunluğunun erkek, İsrail'in 1967 sınırlarında ikamet

eden, ve dindar olmayan bireyler olduğunu saptamışlardır. Daha yakından bakıldığında ise, intihar bombacısının mağdurlarını belirleyen çok sayıda belirgin özellik ortaya çıkmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu evlenmemiş (%64,6), neredeyse tamamı (%92,9) Yeşil Hat'ta[16] yaşayan ve yaklaşık üçte ikisi (%72,9) laik bireylerdi. Buna göre araştırmacılar, İsrail'de; bölgede yerleşimci olmayanlar, üniversite ve okul öğrencisi olanlar, kadınlar, evli olmayanlar, bölgeye yeni girenler, daha az dindar olanlar ve daha yaşlı olanların, intihar saldırısı mağduru olma ihtimalinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ek olarak, mağduriyet riskinin; suç işleme konusunda motivasyonu yüksek olan bir nüfusa yakınlık, planlanan saldırı tipi ve *modus operandi*'ye göre değişiklik gösterdiğini de belirtmişlerdir.[7]

Suç olaylarını inceleyen birçok araştırmada, ekonomi ve sosyal bilimler çalışmacılarının sıkça kullandığı ***"Rasyonel Seçim Teorisi"***nden de yararlanılmıştır. Mağdur merkezli olmamakla birlikte, bu teori, suçluların rasyonel bir maliyet-getiri analizine dayanarak karar alacağı fikrine dayanmaktadır[7]. Rutin Aktivite Teorisi de rasyonel bir suçlunun var olduğu görüşünü dolaylı olarak desteklemekte, fakat aynı zamanda mağdur ve hedefin karakteristik özelliklerini de hesaplarına dâhil etmektedir.[13]

Bununla birlikte, bu mağduriyet teorilerine yöneltilen eleştiriler de mevcuttur. Birkbeck ve LaFree mağdur merkezli teorilerin, durumsal özelliklerin modellenmesinde çok basit çıkarımlarda bulunduğunu ve sıklıkla suçlunun suçtaki rolünü yanlış analiz ettiği gerekçesiyle teoriye eleştiri getirmektedirler. Yine aynı yazarlar, "mağduriyet riskinin çoğu zaman sadece suçlu kararlarının ve davranışlarının etkili olduğu bir ortamda ortaya çıktığı" görüşünü de eleştiriye tabii tutarlar.[12]

Bazı araştırmacılar ise terör olayının "tipik olarak ayrım gözetmeyen" veya "rastgele" terörizm olarak adlandırılabileceği kanısındadır. Bu görüştekiler hedeflerinin bireysel kimlikleri arasında bir ayrım yapılmaksızın terör saldırılarının gerçekleştirildiğini öne sürerler. Başka yönden bakacak olursak, bu tür bir terörizm, belirli zaman ve mekânda rastgele orada bulunan insanları hedef aldığı için yine de ayırımcıdır.[17]

Terörizm alanında çalışanların büyük bir kısmı "***Rastgelelik Hipotezi***"nin terörün temel karakteristiği olarak dizayn edildiği görüşündedir. Rastgelelik hipotezine göre terörizm, doğrudan seçilmemiş mağdurları hedef alan ve gelişigüzel bir şiddet eylemidir.[7] Ancak terörizm şiddetin rastgele gerçekleştirilmiş bir formu olarak düşünülse de, terörist saldırılarının %64'ünün yoğun nüfuslu bölgelerde gerçekleştiği bilinmektedir. Tüm dünyada birçok şehir terörizmin merkezi haline geldiğinden terörün rastgele olmaktan çıkıp kentsel bir fenomen haline gelmiş olma ihtimali daha yüksektir.[18] Fattah da bunu destekler biçimde, genel olarak suç mağdurlarının ve özel olarak terörizmin mağdurlarının rastgele seçilmediğine, dikkatlice ve titizlikle seçildiğine inanmak için çok sayıda verinin mevcut olduğundan bahseder.[19]

Mağduriyetin rastgele veya tesadüfi gerçekleştiği terör olaylarının yanı sıra, baskın paternler mağdurun aslında fail tarafından doğrudan veya temsili olarak seçilmiş olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, birinin rastgeleliği nasıl kavramsallaştırdığına bağlı olarak saldırının rastgele olup olmadığının değerlendirmesi de değişkenlik gösterebilir.[19] Bu nedenle, rastgele mağduriyet olarak görünen şey yalnızca, belirli mağdurlar önceden seçilmediğinde söz konusu olabilir; Ancak, konum ve hedef konusunda tamamıyla rastgelelikten bahsetmek mümkün değildir. Örneğin; maksimum zayiat hedeflendiği için bir site seçilebilir, ancak site içerisinden geçen bir kimse rastgele bir hedef olarak sınıflandırılabilirken sitede ikamet eden bir kimse seçilmiş bir hedef olacaktır. Veyahut sembolik olarak önemli olduğu için saldırıya uğrayan bir mekân (merkezi bir idari bina ya da bir polis/askeriye karakolu vb.), içindeki bireylerden bağımsız olarak hedeflense dahi bu noktada otaya çıkan mağduriyet rastgele bir seçimin ürünü olmaktan fazlasıyla uzaktır.[20]

Rastgele ya da kazayla hedef haline gelen mağdurlar dahi, aslında terörist için önem arz eden bir yerde -bazen bir hükümet binası ya da bir Batı ülkesindeki kalabalık bir cadde gibi belirsiz bir konumda- saldırıya uğrayabilirler. Örneğin; 2017 yılı yılbaşı kutlamalarında İstanbul'da bir mekâna saldırıda bulunup 39 kişinin hayatını kaybetmesine sebep olan Abdülkadir Masharipov ifadesinde: "*Dünyada Hristiyanların yaptıkları öldürme olaylarına karşı onlardan öç almak amacı ile onların bayram günü bir eylem yapmayı düşündüm. Amacım Hristiyanları öldürmekti.*" demiştir[21]. Ancak bu gibi çeşitli ulus ve dini inançtan insanın hayatını kaybettiği saldırılarda bu bireylerin rastgele bir saldırının hedefi olduğunu ve failin bu kitleye yönelik gelişigüzel hareket ettiğini söylemek mümkün değildir. Bu mağdurlar, kim oldukları için değil, teröristler için sembolik veya kolay erişilebilir bir hedefi temsil eden bir yerle etkileşimleri nedeniyle dahi hedef olarak seçilebilmektedir.[22]

ÖRNEK ÇALIŞMA: HÜKÜMET REJİMLERİNE GÖRE TERÖR MAĞDURİYETİ RİSKİ

Eubank ve Weinberg'in terörizmin demokratik olan ve de-

mokratik olmayan ülkelerdeki yayılımını açıklamak ve demokrasinin terörün ortaya çıkışındaki rolünü saptamak amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmadan bahsetmek faydalı olacaktır. Robert Wesson'ın sağlam demokrasi, güvensiz demokrasi, kısmi demokrasi, sınırlı otoriter ve mutlakiyetçi rejimler şeklinde kategorize ettiği rejim tiplerini temel alarak oluşturdukları çalışmanın neticesinde, "Bir rejim ne kadar demokratik olursa birçok farklı grup politik söylemlerini (şiddet içerikli veya değil) dile getirmek için uygun bir ortam bulmuş olur" bulgusuna ulaşmışlardır.[23]

1980'lerin terör olayları otokratik rejimlerin hüküm sürdüğü ülkelerde değil, beklenenin aksine demokratik ülkelerde meydana gelmiştir. Dolayısıyla söz konusu çalışmanın, terör eylemlerinin sağlam demokrasilerde, yarı-sağlam veya güvensiz demokrasilere oranla daha yaygın olduğu bulgusuna ulaşması şaşırtıcı değildir. Yine, hangi hükümet tipi olursa olsun bir milliyetten diğer bir milliyete karşı gerçekleştirilen saldırılara rastlanması ve terör mağdurlarının da demokratik ülkelerin vatandaşları olması, çalışmanın bir diğer bulgusudur. Bu noktada Eubank ve Weinberg yorumlayıcı bir çıkarım yaparak "daha çok demokrasi daha çok terör" vurgusu yapar. Yani kısaca, demokratik bir ülkenin vatandaşı başka bir demokratik ülke vatandaşına yönelik olarak terör saldırılarını gerçekleştirmektedir. Bunun sebebi ise şu şekilde açıklanmıştır: Otoriter veya mutlakiyetçi rejimlerin aksine demokrasilerde, terör saldırısı hedefleyenler için seyahat ve iletişim olanaklarının çok daha iyi oluşu bu ülkeleri cazip bir hedef haline getirmektedir.[23] Ancak, demokratik kuralların şiddet içermeyen çözümler getirmede daha yetenekli olmasından ötürü etnik, dini ya da sınıfsal grupların her birinin şiddete meyil etmesinin çok daha düşük ihtimalli olduğunu savunan karşıt görüşler de mevcuttur.[24]

Sonuç olarak; terör eylemlerinin belli bir kitleye fiziksel zarar vermekten çok eyleme şahit olan kitlenin yıldırılması ve korkutulması amacıyla gerçekleştirildiği bilinmektedir.[1,2] Bazen saldırının türü ve mağdur olan kitlenin özellikleri saldırganın yaratmak istediği etkinin ne olabileceği hakkında bize ipuçları verebilmektedir. Dolayısıyla yukarıda derlenmiş viktimolojik teorilerin her biri terör saldırılarını ve mağdurun özelliklerini açıklamak adına farklı bir perspektif sunmaktadır. Söz konusu teorilerin ne tür saldırılarda hangi kitlelerin mağdur olarak seçilebileceği, geçmiş saldırıların tekrar analiz edilmesi ve aynı mekânsal ve zamansal birleşimde, "uygun hedef, otorite eksikliği ve motive olmuş bir suçlu" üçgeninin oluşumunu engelleyecek profesyonel mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi konusunda alanda çalışanlara oldukça fayda sağlayacağı açıktır. Böylece terör gibi kitlesel saldırılardan doğacak mağduriyetlerin önüne geçmek mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

1. National Research Council. Terrorism: Perspectives from the behavioral and social sciences. National Academies Press; 2002.
2. Hobsbawm E. [Globalisation, Democracy and Terrorism]. Akınbay O, çevirmen. İstanbul: Agora Kitaplığı; 2008.p. 31-33.
3. Memmedli E.[Security Threats and International Terrorism]. Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences; 2016.
4. Shechory-Bitton M, Cohen-Louck K. An Israeli Model for Predicting Fear of Terrorism Based on Community and Individual Factors. Journal of Interpersonal Violence. 2017: 1–20. https://doi.org/10.1177/0886 260517700621
5. Wright RB, Wright R. In the name of God: The Khomeini decade. New York: Simon and Schuster; 1989. p. 173.
6. Brown SE, Esbensen FA., Geis, G. Criminology: Explaining crime and its context. Routledge; 2012. p.69.
7. Canetti-Nisim D, Mesch G, Pedahzur A. Victimization from terrorist attacks: Randomness or routine activities?. Terrorism and political violence. 2006;18 (4):485-501.
8. Symonds M. Victim responses to terror. Annals of the New York Academy of Sciences.1980;347(1): 129-36.
9. Shichor D. Thinking about Terrorism and its Victims. Victims and Offenders.2007;2(3):269-87.
10. Lauritsen JL. Advances and challenges in empirical studies of victimization. Journal of Quantitative Criminology. 2010;26:501-8.
11. Meier RF, Miethe TD. Understanding theories of criminal victimization. Crime and Justice. 1993;17: 459-99.
12. Birkbeck C, LaFree G. The situational analysis of crime and deviance. Annual review of sociology. 1993;19(1):113-37.
13. Cohen LE, Felson M. Social change and crime rate trends: A routine activity approach. American sociological review. 1979:588-608.
14. Cohen LE, Kluegel JR, Land KC. Social inequality and predatory criminal victimization: An exposition and test of a formal theory. American Sociological Review. 1981:505-24.
15. Rodgers K, Roberts G. "Women's non-spousal multiple victimization: a test of the routine activities theory." Canadian Journal of Criminology. 1995: 363-91.
16. İsrail'in 1948 yılında kurulmasıyla ortaya çıkan Yeşil Hat terimi, 1948 sonrasındaki ateşkes sınırlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. 1949 Ateşkes Hattı olarak da bilinen Yeşil Hat, 1967 öncesi İsrail ile şu an işgal altında bulunan Filistin toprakları arasındaki sınıra işaret etmektedir. (Aljazeera Türkçe. (2015, Ağustos 19). Yeşil Hat. Aljazeera Türkçe Web Sitesi: https://interactive.aljazeera.com/ajt/palestineremix/green_line.html adresinden alındı)
17. Goodwin JA. theory of categorical terrorism. Social Forces, 2006;(84):2027-46.
18. Savitch HV, Ardashev G. Does Terror Have an Urban Future?. Urban Studies. 2001;(38):2515-33.
19. Fattah EA. Some reflections on the victimology of terrorism. Terrorism. 1979;3(1):81-108.
20. Le Vine VT. On the Victims of Terrorism and their Innocence. Terrorism and Political Violence. 1997; 9(3):55-62.
21. (Hürriyet. (2019, Ağustos 12) Reina Saldırısı 3. Yılında. Hürriyet Web Sitesi: http://www. hurriyet.com.tr/gundem/reina-saldirisi-3-yilinda-41406205 adresinden alındı
22. Parkin WS. Victimization Theories and Terrorism. In: G. LaFree JD. Freilich eds. The Handbook of the Criminology of Terrorism. West Sussex: Wiley Blackwell. 2016. p. 162-174.
23. Eubank W, Weinberg L. Terrorism and democracy: Perpetrators and victims. Terrorism and political violence. 2001;13(1):155-64.
24. Riggs FW. Ethnonational rebellions and viable constitutionalism. International Political Science Review. 1995;16(4): 375-404.